

1950-1960 YILLARI ARASI TÜRK HEYKEL SANATI

*Emel COŞKUN**

Özet: 19. yüzyılda Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması ile resmi olarak uygulanmaya başlanan heykel sanatı Cumhuriyet'in ilanına kadar bu okul ile sınırlı kalmış, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte 1950'ye kadar devam eden devlet desteği ile gelişme sürecine girmiştir. 1940'ların sonunda Avrupa'dan dönen sanatçılar, oradaki izlenimleri ve 1950'de devlet desteğinin kesilmesi ile yeni arayışlar içine girmişlerdir. 1950 öncesi devletin beğenisine uygun işler yapan sanatçılar 1950'den itibaren kendi sanat anlayışlarını ve tarzlarını ortaya koyacak eserler üretmeye başlamışlardır. Bu durum heykel sanatına biçim arayışı olarak yansımış ve figüratif çalışmaların yanında soyut çalışmalar da yapılmıştır. Dönemin yapıtlarında özellikle soyut çalışmalarda plastik değerler, denge, biçim ve malzeme arayışları ön plana çıkmaktadır. 1950-1960 yılları arası Türkiye'de modern sanata geçiş dönemidir. Devletten bağımsız olarak çağı yakalama isteği ile soyuta yönelen Türk heykeltıraşları yeni malzemelerle farklı teknikler deneyerek başarılı olmuşlardır. Bu dönemde sanatseverler ve kurumlar tarafından yeni sergi salonları, sanat galerileri açılması eserlerin halka ulaşmasında önemli olmuştur. Bunlarla birlikte 1950-1960 dönemi sanatçıları yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da sergi, bienal, kongre, yarışma gibi etkinliklere katılarak başarılı sonuçlar almışlardır. Kendi imkânlarıyla tarzlarını ortaya koymaya çalışan dönem sanatçıları Türkiye'de modern sanatın başlamasında önemli rol oynayarak yeni bir sanat ortamı yaratmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Heykel Sanatı, Biçim, Etkinlik, Soyut

The Years Between 1950-1960 Art Of Sculpture In The Turkish

Abstract: The art of sculpture in the 19 th century, which is officially being practiced with the opening of 'Sanayi-i Nefise Mektebi' remained this way till the Declaration of Republic. The art of sculpture, due to the support of the government has entered into a process of development with in the Declaration of Republic till the 1950's. The artists, who had impressions from Europe, came back would in the end of 1940's and has started to look for new searchings with the cut down of the government in the 1950's. Before 1950's the artists had

* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas.
ml_coskun@hotmail.com

tried to do appropriate work of art that the government would surely like; but after 1950's they exposed their understanding of art and style and produced artifacts as they wished. This situation has reflected the art of sculpture, as the searching of forms and abstract studies also practised besides figurative sculpture. During that period, especially in abstract works the search of plastic values, balance, shape and material became important. The years between 1950-1960's is the transition period to modern art in Turkey. The Turkish sculptors, who were with the desire to catch the century, turned towards abstract work of art and wanted to be independent from the government has gained success by trying to use different techniques with different materials. During this period, new exhibition centers and art galleries has opened, with the expectation of reaching the art to the public by the help of the artists, art lovers and the establishments. In addition to this, the artists of 1950-1960 period represented our country successfully, by joining exhibitions, bienals, congresses and competitions in Turkey and abroad.

Key Words: Art of sculpture, form, activity, abstract

1.Giriş

Çalışmanın konusunu 1950-1960 yılları arasındaki heykel sanatı oluşturmaktadır. Çalışmam da bu konunun ele alınmasının iki ana nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'de heykel sanatı araştırmalarının az olması, ikincisi ise ülkemizde modern sanata geçiş dönemini oluşturan 1950-1960 yılları arasındaki heykel uygulamaları hakkında fazla araştırma bulunmamasıdır¹. Konu Türk heykel sanatını biçimlendiren sosyal ve kültürel

¹ Türkiye'de Heykel sanatı hakkında fazla araştırma bulunmamaktadır. Konuyla ilgili bilgi alınabilecek kaynaklar olarak *Dünya, Vatan, Cumhuriyet, Son Posta, Ulus, Yeni Ulus* ve *Zafer* gazeteleri ile *Yeni Türk Mecmuası, Ülkü, Türkiyemiz, Beş Sanat, Varlık, Sanat Dünyası, Arkitekt, Yeditepe* ve *Dost* dergileridir. Türkiye'de 2000 yılından itibaren modern sanat araştırmaları ve sergiler artmış ve özellikle bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan sergi katalogları yayımlanmıştır: Bellek-Ölçek Modern Türk Heykelinin 15 Sanatçısı (1950-2005), Modern Türk Sergisi (2002), Modern ve Ötesi: 1950-2000 (2007) belirtilmesi gereken sergilerden bazılarıdır. Heykel sanatı açısından önemli kaynaklardan biri heykeltıraş Hüseyin Gezer'in *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli* isimli kitabıdır. Kitapta Türk heykel sanatının başlangıcından kitabın basıldığı tarihe kadar olan süreç, heykel sanatı, eğitimi, anıt çalışmaları, sanatçıları ve etkinlikleri olarak ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Ayrıca kitapta heykel fotoğrafları ve Türk heykel sanatının kronolojisi de bulunmaktadır. Türk heykel sanatını genel olarak ele alan ve değerlendiren önemli bir başvuru kitabıdır. 1950'lere kadar Türk heykel sanatını anıt çalışmaları temsil etmektedir. Bu nedenle anıt heykeller üzerine çalışmalar oldukça fazladır. Bu çalışmalardan biri Kıvanç Osma'nın "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)" konulu doktora tezidir. Bu tez çalışması ve Kıvanç Osma'nın tez çalışmasından yararlanarak yayımladığı *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)* isimli kitabında anıt heykeller ayrıntılı olarak incelenmiş ve kataloglanmıştır. Bu çalışmanın en önemli özelliği, katalogta verilen bilgilerin yanı sıra devletin heykel sanatı ve sanatçılarına olan desteği ile anıt yapım komisyonlarının ele alınmış olmasıdır. Doğrudan

ortam ile heykel etkinlikleri ve sanatçılar dikkate alınarak ele alınmış, konunun daha iyi algılanması için 1950-1960 yılları öncesi heykel etkinliklerine de kısaca değinilmiştir. İnceleme sırasında Türkiye'deki belli başlı müze, banka, kurum, özel ve tüzel kişilere ait koleksiyonlar ve katalogları araştırılmış, bu eserler içerisinde önemli gördüğümüz fotoğrafları konularak örneklenmiştir.

18. yüzyıldan itibaren başlayan batılılaşma faaliyetleri Osmanlı toplumunda, kültür ve sanat alanında bazı değişimlere neden olmuştur. Bu değişim Sultan Abdülaziz'in Osmanlı döneminin bilinen ilk heykeli olan Atlı Abdülaziz heykelini yaptırması ile kendini göstermiştir. Bunu, Avrupa'dan köşk ve sarayların bahçelerini süslemek için getirtilen hayvan heykelleri izlemiştir. Tanzimatla birlikte şehir planlaması üzerinde durularak yeni meydanlar düzenlenmiş ve bu meydanlar anıtlarla tamamlanmıştır. Meydan çeşmeleri ve nişan taşları gibi yapıları da anıt olarak kabul edebiliriz. Bu yapılar, Cumhuriyet dönemi anıtları için zemin hazırlamıştır. Osmanlı döneminde heykel sanatı açısından yaşanan en önemli gelişme 1883'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışı ve heykel eğitiminin başlamasıdır. Sivas'ın Hafik ilçesine dikilen (1914-1915) Osman Bey Büstü bu döneme ait bilinen eserlerden birisidir (Giray, 1997; Başkan, 2002; Renda, 2002; Yeşilkaya, 2002).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte heykel sanatı büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bunda Cumhuriyet ideolojisi etkili olmuştur. Sanat eğitimi kanunlarla düzenlenerek yeni bir sistem kurulmuş, eğitim vermek üzere yabancı sanatçılar getirtilmiş ve başarılı öğrenciler yurtdışına eğitime gönderilmiştir. Bu dönemde Atatürk anıtları heykel sanatının gelişmesinde ve halka ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Sanatçılar, devlet tarafından desteklenmiş ve Halkevleri aracılığıyla sanat, sanatçı ve toplumun buluşması sağlanmıştır. Cumhuriyet ideolojisinin hedefi yeni Türk sanatını oluşturmak ve bunu halka benimsetmektir. Halkın sanat eserini görüp tanınması ve evinde bir sanat eserini görmek istemesi hedeflenmiş ve bir ölçüde de başarılı olmuştur ("Halkevleri çalışma öğreteneği," 1935; Adal, 1936; Osm, 2003).

İlki 1939 yılında Ankara'da açılan Devlet Resim Heykel Sergileri 1950'ye kadar en önemli sanatsal etkinliktir. Bu sergilerde bir yarışma düzenlenerek dereceye giren sanatçılara ödülleri verilmiş, diğer yapıtlar ise devlet tarafından satın alınarak sanatçılara desteklenmiştir. Ankara'da açılan bu sergilerde yer alan yapıtlar devlet ideolojisini yansıtmaktadır. 1950'ye kadar on sergi düzenlenmiştir.

heykel sanatı ile ilgili olmasa da Zeynep Yasa Yaman'ın "1950'li yılların Sanatsal ortamı ve Temsil Sorunu" ve "Türk Resminde Non-Figüratif tartışmaları ve Tavanarası Ressamları" isimli makaleleri 1950'lerin sanatsal ortamı hakkında ayrıntılı bilgi veren çalışmalardır. Makalelerde, özellikle soyut sanat tartışmaları, sergileme olanakları ve temsil sorunu değerlendirilmiştir. Bu bakımlardan konumuz açısından önem taşımaktadır.

2. 1950-1960 Dönemi Heykel Sanatı ve Gelişimi

Cumhuriyet ile birlikte birçok alanda düzenlemeler yapılmış, kuşkusuz bu da toplum hayatında bir değişime neden olmuştur. Kurulan yeni düzenin yerleşmesi 1950'lere kadar sürmüş ve etkileri 1950'den itibaren görülmeye başlanmıştır. Ekonomik koşulların değişmesi devlet politikalarına da yansımıştır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin önceliğinin ekonomik kalkınma olması kültür ve sanatı ikinci plana itmiştir. Böylece devletin sanat ve sanatçıya olan desteği kesilmiş, sanatın halka ulaşmasında önemli rolü olan halkevleri kapatılarak sanatın alanı daraltılmıştır. Sanayileşmenin etkisiyle köyden kente göçler artmış, yaşam biçimi değişmiştir (Yasa Yaman, 1998).

Sosyo-ekonomik yapının değişmesi bireysellik kavramının öne çıkmasına neden olmuş ve sanatçılar da bundan etkilenmişlerdir. Devletle ayrışan ve devletin yönlendirmesinden uzak olan sanatçılar, özgürleşmişler ve kendi tarzlarını oluşturma ve çağı yakalama yolunu seçmişlerdir. Türk sanatının çağın gerisinde olduğunu düşünen bazı sanatçılar 1940'ların sonundan itibaren yurtdışı etkinliklerine katılarak Türkiye'yi temsil etmişlerdir. Yurtdışında sergi, yarışma gibi etkinliklere katılarak kendilerini ispatlayan sanatçılar, Türk sanat ortamında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu gelişme devletin sanat üzerindeki etkisinin azalmasına neden olmuştur ("Toplumsal ve Ekonomik Gelişme," 1973).

Bu gelişme ile Kare Metal, Grup Espas, Yeniler, d Grubu gibi yeni gruplar kurulmuş ve serbest atölyeler açılmıştır. Bunlardan birisi de Ali Hadi Bara'nın atölyesidir. Bu atölyede sanatçılar, öğrenciler ve sanatseverler bir araya gelerek Türk sanatı ve modernizm üzerine tartışmışlar ve yeni bir anlayışın gerekliliğini vurgulamışlardır (Çoker, 1982). Para kazanmak için devletin beğenisine uygun heykeller yapan heykeltıraşlar artık özgür çalışma ortamı bulmuştur. Ayrıca 1940'ların sonunda yurtdışına giden sanatçıların yeni anlayışlar içinde yurda dönmeleri ve daha özgür bir sanat ortamıyla karşılaşmaları soyut sanatın Türkiye'de etkili olmasını da sağlamış ve modern Türk sanatının başlamasına neden olmuştur.

1950'lerin sanat ortamında en önemli konularından biri soyut sanat tartışmalarıdır. Bu tartışmalar 1954'de İstanbul'da düzenlenen V. Sanat Tenkitçileri Kongresi'nin üyelerini soyutu modern olarak değerlendirmesi ile son bulmuştur ("Tenkitçiler Kongresi," 1954; Yasa Yaman, 1998).

Siyasi ve sosyal değişimler 1950'lerden sonra Türk heykel sanatının farklı bir doğrultuda gelişmesine neden olmuştur. Bu dönemde sanatçılar özgün yapıtlarını sergileme ihtiyacı duymuş ve sergileme etkinlikleri artmıştır. 1950 öncesi Devlet Resim Heykel Sergileri'nde yer alan yapıtlar, devlet ideolojisine uygun olması istenen eserlerdir. 1950 sonrası devletin sanatın müşterisi olmaktan çıkması ve desteğinin azalması özel galerilerin açılmasına neden

olmuş, devletin sanat üzerindeki desteğinin kalkması da sanatçıların Devlet Resim Heykel Sergilerine olan ilgisini azaltmıştır.

Böylece ilk olarak 1952’de Yeniler Grubu’nun Fransız Konsolosluğu’nun galerisinde düzenlediği sergide izleyiciye sunulan soyut heykel, Devlet Resim Heykel Sergi’lerinde 1954’den itibaren sergilenenmiştir. 15. Devlet Resim Heykel Sergisi’nde sergilenen ilk soyut heykellerinde bulunduğu sergi Ankara’dan sonra İstanbul, Eskişehir, Bursa ve İzmir’de de sergilenmiştir. Devlet sergilerine olan ilginin artırılması için 17. Devlet Resim Heykel Sergisi’nde sergiye katılım şartları değiştirilmiş ve sergide farklı anlayışlarla yapılmış birçok esere yer verilmiştir (Kaptan, 1954).

1950-1954 yılları arasında soyut sanat çalışmaları devlet sergilerinde yer almamıştır. Bu boşluğu özel galeriler ve Ankara, İstanbul, Eskişehir, İzmir, Bursa ve Balıkesir gibi şehirlerde açılan sanat dernekleri tamamlamıştır (Yasa Yaman, 1998). Böylece sanatçılar yapıtlarını özgürce sergileyebilmişlerdir.

Devlet sergilerindeki gelişmenin aksine anıt heykel çalışmaları 1950-1960 yılları arasında yoğun olarak devam etmiştir. Bu anıtların konusu aynı ve birbirinin tekrarıdır. 1960’tan sonra anıtı olmayan kentlere anıt yaptırmak için bir kampanya başlatılarak yarışmalar düzenlenmiştir. Anıt yapımları belediyeler tarafından kurulan komisyonlar tarafından yürütülmektedir (“Sanat Haberleri,” 1956).

1950’lerin en önemli etkinliği Anıtkabir’i bezemek için yapılan heykellerdir. Bu heykeller figüratif ve anlatımcı bir üslupla yapılmıştır. Bunda cumhuriyet ideolojisinin anlatımcı tavrı görülmektedir.

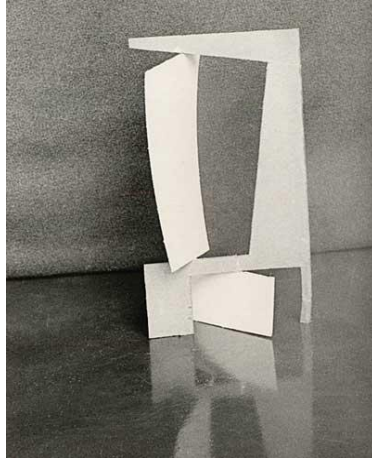
1940-1950 yılları arasında Türk heykeltıraşlarının kaydettiği ilerleme ve açık görüşlülük sayesinde heykel sanatı büyük bir atılım yapmıştır. Özellikle yurtdışında başarı elde eden sanatçılarımız yurda döndüklerinde daha emin adımlarla ilerlemişler ve modern Türk sanatının öncüleri olmuşlardır. Devlet tarafından yaptırılan resmi işler dışında özel kurumların heykel siparişi vermesi ve koleksiyonculuğun bu dönemde başlaması ile 1950-1960 yılları arasındaki dönemde sanat ortamı daha canlanmış, sergileme etkinlikleri artmış ve yurtdışında sergi, yarışma ve bienal gibi etkinliklere katılımı büyük bir artış olmuştur. Bu dönemde banka konsolosluk gibi özel kuruluşların da sanat ortamına dâhil olması ve özel sanat galerilerinin artması ile kendini ifade etme ve modern yaratma eylemi içinde olan sanatçılar daha özgür hareket etme imkânı bulmuşlardır.

1950-1960 yılları arasında yapılan heykel çalışmalarının daha iyi kavranması açısından heykelleri konu, malzeme-teknik ve üslup başlıkları altında değerlendirmek gerekir.

2.1.Konu Yönelimi

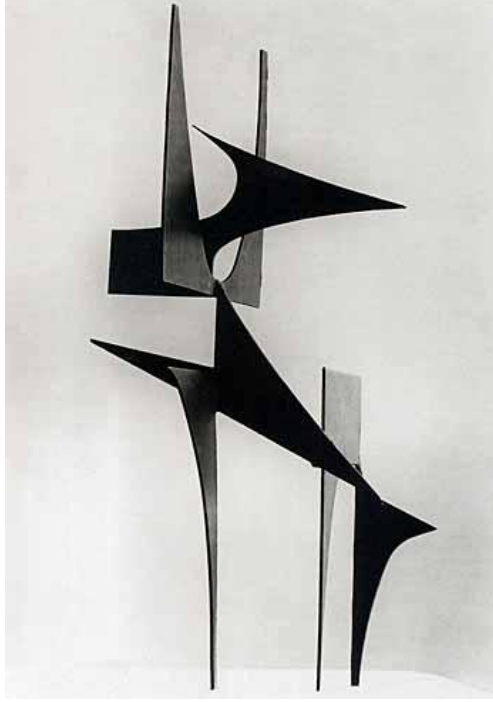
1950-1960 yılları arasında figüratif ve soyut olmak üzere iki türde heykel üretilmiştir. Bu dönemde eser veren sanatçılardan bir kısmı sadece figür çalışırken Hüseyin Gezer, Zerrin Bölükbaşı, Hakkı Karayığitoğlu, Nusret Suman gibi sanatçılar ise ağırlıklı olarak figüratif heykel çalışmakla birlikte soyut denemelerde de bulunmuşlardır. Ali Hadi Bara, İlhan Koman, Zühtü Müridoğlu, Ali Teoman Germaner, Kuzgun Acar ve Şadi Çalık ise sipariş üzerine yaptıkları işler dışında tamamen soyut çalışmalar yapan sanatçılardır. Bu sanatçıların ilk soyut denemeleri stilizasyonla oluşturdukları figür soyutlamalarıdır. Heykellerin konusu daha çok insandır. Çalışmalarda figür tercih edilmesinin nedeni, sanatçıların 1950 öncesi daha çok figür çalışmış olmaları ve figürle yapılan soyutlamaların izleyici tarafından daha kolay algılanmasıdır.

Yapılan soyut çalışmaların çoğunluğu geometrik-soyut anlayışla yapılmış ve biçim arayışı ile oluşturulmuş konusuz heykellerdir. Bu konusuz heykelleri inceleyecek olursak Ali Hadi Bara'nın "Sac Heykel" isimli çalışmasında geometrik-soyut anlayışın geometrik denge ve boş-dolu dengesi özelliklerini görebilmekteyiz (Resim 1). Geometrik biçimler birbirine yatay ve dikey olarak birleştirilmiş ve boş bırakılan kısımlarda da geometrik uyum yakalanarak boşluk-doluluk ilişkisi kurulmuştur.

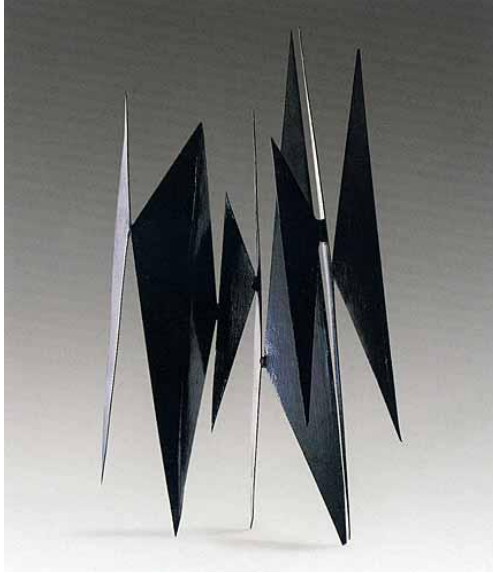

Resim 1. Ali Hadi Bara, Sac Heykel 1950 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

Geometrik-soyut çalışmalarda konusuz heykellerin yanında doğanın yorumlandığı heykeller de yapılmıştır. Şadi Çalık'ın "Kuşlar" isimli iki heykeli bu çalışmalara örnek verilebilir (Resim 2 ve 3). Bu heykellerde sanatçı kuşları üçgen formları kullanarak betimlemiş ve heykelin kalan kısmını bu kuşlara uygun boş-dolu biçimlerle tamamlamıştır.

Resim 2. Şadi Çalık, Kuşlar Demir III 1957 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

Resim 3. Şadi Çalık, Kuşlar Demir IV 1957 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

2.2. Malzeme ve Teknik

Ekonomik koşullar, heykellerin kalıcı olmasının gerektiğinin düşünülmesi ve Avrupa’da heykel üretiminde farklı malzemelerin kullanılmaya başlaması soyut çalışan sanatçıları değişik malzeme kullanarak heykel yapmaya yöneltmiştir. Malzeme seçiminde sanatçıların biçim arayışı etkilidir. Bu seçimde malzemenin dayanıklı, ucuz, tekrar kullanılabilir ve eseri iyi bir biçimde yansıtmı özelliklerini taşıması beklenmektedir. Kullanılan malzemeler arasında demir (demir çubuklar ve çiviler), bakır, alüminyum, ahşap, sac, su boruları, taş (mermer ve traverten bloklar, çakıl), alçı ve pişmiş toprak gibi farklı malzemeler bulunmaktadır. Bu malzemeler genellikle soyut veya geometrik-soyut anlayışla heykel yapan sanatçılar tarafından kullanılmıştır.

Bu malzemeler içinde en çok tercih edilen dayanıklı ve kolay biçim verilebilir olan metaldir. Metal malzemenin özelliklerini (kesimi ve kaynak yapılarak birleştirmesi kolay) Ali Teoman Germaner, Kuzgun Acar, İlhan Koman, Ali Hadi Bara ve Şadi Çalık’ın metal heykellerinde görebiliriz. Ayrıca dönemin sanat yapıtlarında ağırlıklı olan geometrik-soyut anlayışı, metal (demir, bakır, alüminyum) daha iyi yansıtmaktadır. İlhan Koman’ın metali seçmesindeki diğer bir neden ise matematiksel bir araştırma sonucu oluşturduğu heykellerini daha iyi göstermesidir. Demir ile yapılmış heykelleri inceleyecek olursak bu heykeller denge unsuru üzerine kurgulanmıştır. Geometrik şekiller ve boşluklar hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle uyumlu olacak biçimde yerleştirilmiştir. Böylece biçim ve boş-dolu dengesi kurulmuştur (bkz. Resim 1, 2, 3).

Metalden sonra ikinci sırada kullanılan malzeme ahşaptır. Ahşabın sanatçılar tarafından tercih edilmesinde ahşabın (örneğin ağaç dalları) kendi biçiminin kullanılmasının yanı sıra işlenmesinin kolay olmasıdır. Dönem sanatçıları arasında ahşap malzemeyi en çok kullanan Zühtü Müridoğlu’dur. Sanatçı, genelde ahşap veya ahşap-metal kombinasyonunu kullanmıştır.

Metal ve ahşap dışında alçı, bronz ve pişmiş toprak ağırlıklı olmak üzere farklı malzemelerle heykel yapıldığı saptanmaktadır (Gezer, 1984; Germaner, 2007). Bu malzemeler figüratif ve soyut çalışmalarda tercih edilmiştir. Alçı daha çok klasik üslûpla yapılan figüratif heykellerde kullanılmıştır. Pişmiş toprak ve çakıl az olmakla birlikte heykel yapımında kullanılan diğer malzemelerdir. Bronz malzeme ise hemen her tür çalışma da denenmiştir. Bunun nedeni 1950 öncesine göre bronz dökümü için gerekli şartların Türkiye’de sağlanabilmiş olmasıdır.

Malzemenin çeşitlenmesi, malzemeye uygun tekniklerin kullanılmasına neden olmuştur. Demir çubuk ve levhaları birleştirmede kaynak tekniği kullanılmıştır. Bakır malzemede ise dövme tekniğinin yanında kaplama tekniği kullanılmıştır. Özellikle ahşap işler bakırla kaplanmıştır. Ahşap malzemede oyma ve doğal biçimine göre kesim teknikleri kullanılmıştır.

2.3. Üslûp

2.3.1. Figüratif Çalışmalar

Daha çok devlet yöneticileri ile bazı yazar ve şairlerin büstleri ile anonim nü'lerden oluşan figüratif çalışmalar 1950-1960 arası dönemde yaygındır. Figüratif heykeller genellikle klasik üslûpta yapılmıştır. Hüseyin Anka Özkan, Hüseyin Gezer, Nusret Suman, Rahmi Artemiz, Ayperi Balkan, Türkan Tangör, gibi sanatçılar sadece figüratif çalışırken, Şadi Çalık, Zühtü Müridoğlu, Kuzgun Acar gibi sanatçılar her ne kadar soyuta ağırlık verseler de figüratif çalışmayı tamamen bırakmamışlardır. Figür, soyut denemeler ile klasik üslûpla aslına sadık kalınarak yapılan nü ve büstlerde kullanılmıştır. Soyut figüratif heykeller yeniden yorumlanarak ve stilize biçimde yapılmıştır. Anatomik kurallara bağlı kalınarak yapılan bu figür soyutlamaları 1950'lerin başlarında ayrıntıdan kaçınılarak betimlenmiştir. Daha sonra biçim arayışlarının da etkisiyle figürün bazı bölümleri abartılarak ya da figürün tamamına doku verilerek heykele hareket kazandırılmıştır. Bu türde yapılan heykellere Ali Hadi Bara'nın "Dans" isimli heykeli örnek verilebilir (Resim 4).

Resim 4. Ali Hadi Bara, Dans 1948-1950 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

2.3.2. Soyut Çalışmalar

Avrupa'da 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan soyut sanat, Türk sanatına 1950'lerden sonra yansımış ve plastik sanatlarda giderek yaygınlaşmıştır. Dönemin sanatçıları özgür ve modern olma çabası içindedirler ve çağı yakalamak adına modern soyutta aramışlardır. Soyut sanat Türk sanatına estetik kaygıyı getirmenin yanında sanatın ideolojik söylemden kurtulmasını da sağlamıştır (Erdemci, 2007).

Ali Hadi Bara, Şadi Çalık, İlhan Koman, Zühtü Müridoğlu gibi sanatçılar 1940'lı yılların sonunda heykelin, doğayı kopyalamak değil de yorumlamak olduğunu anlamış ve sipariş üzerine yapılan heykeller dışında tamamen soyut çalışmışlardır. Dönem içerisinde sipariş üzerine yapılan heykellere Şadi Çalık'ın Giresun Adliye binası için yaptığı "Adalet Sembolü" isimli heykeli örnek verilebilir (Resim 5). Heykel, klasik üslûpla yapılmış çalışmalardan biridir. 1950'den itibaren ivme kazanan Türk heykel sanatında plastik dil değişmeye başlamıştır. Türk sanatçılar özgünlük arayışlarını, batının formüle ettiği görsel değerlere kişisel çözüm ve yanıtlar üreterek sürdürmüşlerdir.

Resim 5. Şadi Çalık, Adalet Sembolü 1959 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu ve Şadi Çalık gibi sanatçıların üslûpları Türk heykelinin modern gelişimine katkıda bulunmuş ve genç sanatçıların yolunu açmıştır. O dönemde akademide öğrenci olan Kuzgun Acar ve Ali Teoman Germaner de hocaları tarafından soyut çalışmaları yönünde desteklenmiş ve başarılı olmuşlardır (Erdemci, 2007).

Ali Teoman Germaner'in başarısını Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olduğu 1957 yılında yaptığı "İsimsiz" soyut çalışmasında görmekteyiz (Resim 6). Kare bir kaidenin üzerine yatay ve dikey olarak kurgulanan heykeldeki bazı elemanlar birbirine zıt yönlü olarak yerleştirilerek denge sağlanmıştır.

Resim 6. Ali Teoman Germaner, İsimsiz 1955-1956 (Kaynak: Modern ve Ötesi, 2007)

Sanatçının heykellerindeki en belirgin özellik olan kaide ile heykelin bir bütün oluşuna bu heykelde de rastlanmaktadır. Heykel geometrik soyut anlayışla yapılmıştır.

1950'den itibaren soyut ve figüratif çalışmalar birlikte yürütülmüştür. Türk sanatçıları bu dönemde alışılmışın dışına çıkarak farklı yollar izlemişlerdir. Doğaya bağlı değişik türdeki yorumların yanında malzeme ve biçim olarak geometrik ve hareketli heykel gibi soyut uygulamaların her çeşidi denenmiştir. Anlatım, teknik ve malzeme değişiklikleri her yapıtın özgünlüğünü ortaya çıkarmıştır. Biçim arayışlarıyla özgünlüğün ortaya çıktığı çalışmalar arasında Şadi Çalık'ın "Minimumizm (Minimum)" isimli çalışması da bulunur (Resim 7). Demirden yapılan bu heykelde kaidenin üzerine dikey monte edilmiş tek bir demir çubuk vardır. Bu heykel Türkiye'de minimal sanatın ilk örneğidir. Bu dönem sanat yapıtlarında plastik değerler duygusal ve öyküsel anlatımın önüne geçmiştir. Soyut çalışmalar geometrik-soyut ve stilize soyut olmak üzere iki anlayışta üretilmiştir.

Resim 7. Şadi Çalık, Minimumizm 1957 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

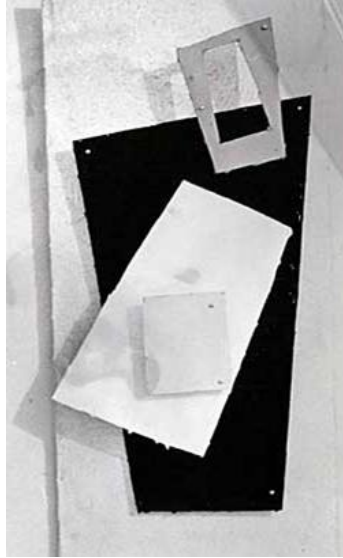
2.3.3. Geometrik - Soyut Çalışmalar

Soyut çalışmalar çoğunlukta geometrik-soyut anlayışla yapılmıştır. Bu heykellerin ortak özelliği sanatçıların farklı biçim arayışlarını yansıtmalarıdır. Bu biçim arayışlarında sanatçılar farklı geometrik şekilleri tercih etmişlerdir. Ali Hadi Bara dikdörtgen, kare, yamuk şekilleri yatay ve dikey olarak kurgularken, Şadi Çalık demir çubuklardan yaptığı üçgen formlar ve üçgen şeklindeki demir levhalar ile farklı bir çok konstrüksiyon oluşturmuştur. Ali Teoman Germaner ve İlhan Koman ise geometrik şekilleri dikey demir çubuklar içerisinde yatay ve dikey olarak kurgulamışlardır. Sanatçılar biçim arayışlarını geometrik olarak sürdürmüşlerdir. Şadi Çalık, Zühtü Müridoğlu, Ali Hadi Bara, İlhan Koman, Ali Teoman Germaner, Kuzgun Acar gibi sanatçıların her ne kadar stilize soyut heykelleri de olsa ağırlıklı olarak geometrik-soyut anlayışta özgün heykeller üretmişlerdir. Bu türde heykellere Ali Hadi Bara'nın "Değişebilir Heykel" isimli çalışması örnek verilebilir (Resim 8).

Resim 8. Ali Hadi Bara, Değişebilir Heykel 1950-1952 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

Sanatçılar, mekân ve kütle ilişkisini simgesel bir teknik ve bütünlük kavramıyla ele almışlardır. Heykel artık bir obje değil mekânla kurulan bir ilişki türüdür. Mekânda form vurgulanmaya çalışılmıştır. Biçim arayışında kullanılan geometrik parçalar birbirini dengeleyecek şekilde yerleştirilmiştir. Boş-dolu dengesi ile bir bütünlük sağlanmış ve heykelde bulunan boşluklarla heykelin hem kendi içinde hem de mekânla olan ilişkisi kurulmuştur. Bu anlayışla yapılan çalışmalara Ali Hadi Bara'nın "Çok Renkli Duvar Heykeli" örnek verilebilir (Resim 9).

Resim 9. Ali Hadi Bara, Çok Renkli Duvar Heykeli 1950 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

2.3.4. Stilize Soyut Çalışmalar

Stilize soyut çalışmalar 1940'lı yılların sonundan başlamak üzere 1950-1960 yılları arasında yoğun olarak görülmüştür. Bu tarzdaki çalışmalar ilk soyut denemeler ve arayışlardır. Ali Hadi Bara, Şadi Çalık, İlhan Koman, Zühtü Müridoğlu, Ali Teoman Germaner ve Kuzgun Acar gibi sanatçılar stilize soyutla birlikte geometrik-soyut heykeller üretirken Hüseyin Gezer, Zerrin Bölükbaşı, Hakkı Karayığitoğlu, Nusret Suman gibi sanatçılar klasik figürün yanında stilize soyut çalışmayı tercih etmişlerdir. Bu heykeller figür stilizasyonlarıdır. Figürler ayrıntıdan uzak düzgün bir anatomiye sahiptir. Aynı zamanda bu figürlerin bir kısmında uzuvların bazıları stilize edilirken bazıları da abartılmıştır. 1950'lerin başlarında yapılan ilk stilize soyut heykellerin özelliklerini Zühtü Müridoğlu'nun bakırı döverek yaptığı kabartmalardaki anatomik kurallara sadık kalınarak ayrıntıdan uzak stilize edilerek betimlenmiş figürleri örnek verebiliriz.

Ayrıca bu stilize heykellerin bazılarında heykellere hareket kazandırmak için doku verilmiştir. Doku kullanılan figüratif heykellerden biri de Ali Hadi Bara'nın "Boğa" heykelidir (Resim 10). Anatomik kurallara uygun olarak yapılan heykelde ayrıntılardan kaçınılmış ve doku verilerek heykelle hareket kazandırılmıştır.

Resim 10. Ali Hadi Bara, Boğa 1955 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

Ayrıca geometrik biçimde stilize edilmiş heykeller de bulunmaktadır. Bunun örneğini Hüseyin Gezer'in "Efe'nin Aşkı" ve Ali Hadi Bara'nın "Çocuğunu Emziren Ana" isimli heykelinde görebiliriz (Resim 11 ve 12). Bu heykellerdeki figürler geometrik formlar oluşturularak betimlenmiştir. Kollar ve

bacaklar dikdörtgen prizması şeklindeki parçalarla ifade edilmiştir. Bu durum heykelin genelinde görülmektedir. 1950-1960 döneminde yapılan stilize soyut heykeller Türk heykelinde soyuta geçişin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır.

Resim 11. Hüseyin Gezer, Efe'nin Aşkı 1951 (Kaynak: İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu)

Resim 12. Ali Hadi Bara, Çocuğunu Emziren Ana 1948-1950 (Kaynak: www.sanalmuze.org)

3.Sonuç

1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması ile başlayan Türk heykel sanatı Cumhuriyet'in ilanına kadar Sanayi-i Nefise Mektebi sınırları içinde kalmıştır. Heykel sanatının Osmanlı toplumu ve geleneklerine aykırı olmasından dolayı Türk heykel sanatı gelişmemiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile gelişme sürecine giren heykel sanatı Cumhuriyet ideolojisinin halka öğretilmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet'in kültür programı doğrultusunda planlı olarak eğitim, kültür ve sanat halk ile bir araya getirmeye çalışılmış, bu faaliyetlerde kısmen başarılı olunmuştur. Bu süreçte sanat devlet tarafından desteklenmiş, Halkevleri ile eğitimin ve sanatın halka ulaşması sağlanmaya çalışılmış ve tam bir gelişim olmasa da bir alt yapı oluşturulmuştur. Heykel sanatı 1950'lere kadar devlet kontrolünde ve Batı'yı takip ederek devam etmiştir. Bu nedenle Türk heykel sanatı kendi tarzını oluşturamamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında heykel sanatını çoğunlukla Atatürk ve kurtuluşun betimlendiği anıt heykeller temsil etmektedir. Heykel sanatının halka ulaşmasında Atatürk heykellerinin payı büyüktür. Ulusal bilincin yayılması için yapılan anıt heykellerde konu sınırlı ve plastik değerler açısından aynı niteliği taşımaktadır. Bu durum sanatçıların yaratıcılığını da olumsuz yönde etkilemiş ve aynı nitelikte yapıtlar üretmelerine neden olmuştur.

1940'ların sonunda Avrupa'dan daha çok yayının gelmesi ve sanatçıların yurtdışı seyahatlerinin artmasının da yardımıyla o yıllarda Avrupa'ya hâkim olan soyut sanat, çağa ayak uydurma isteği içinde olan sanatçılarımızın ilgisini çekmiştir. 1940'ların sonunda soyut çalışmalar Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu'nun çalışmaları ile başlamış ve Türk heykel sanatı farklı bir yönde ivme kazanmıştır. 1950'lerden itibaren Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu, Şadi Çalık, İlhan Koman ve Kuzgun Acar gibi sanatçıların araştırmaları ve yapıtlarıyla heykel sanatı büyük bir atılım yapmıştır.

1950'de devletin sanata ve sanatçılara olan desteği kesilmiş ve sanatçılar daha özgür çalışma imkânı bulmuşlardır. Bir yandan özgün denemeler yapan sanatçılar bir yandan da geçimlerini sağlayabilmek için dekoratif çalışmalar yapmışlardır. Bunda Cumhuriyet ideolojisinin kültür programı ile belli bir bilgi seviyesine sahip olan sanatseverin evinde bir sanat yapıtı görmek istemesi de etkilidir. Bu sırada sanatçılarımız yurtiçi ve yurtdışında sergi, yarışma vb. etkinliklere katılmaktadırlar. Elde ettikleri başarılarla yurtdışında kabul gören Türk sanatçılar Türkiye'deki sanat ortamındaki tek düzeliği bozarak sanata yön verme isteği duymuşlardır. Sanatçılar artık tek türde değil de farklarını ortaya koyabilecek çağın izlerini taşıyan eserler üretme yolunu seçmişlerdir.

Devlet Resim Heykel Sergilerinde ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde soyut yapıtlarını sergileyemeyen sanatçılar, konsolosluklar, dernekler, mağazalar gibi hemen her mekânı değerlendirerek yapıtlarını sergileme ve izleyiciye ulaştırma yoluna gitmişlerdir. Yurtdışı seyahatlerini sıklaştıran sanatçılar çağın sanatını

daha yakından analiz ederek yapıtlarında uygulamışlardır. Türkiye'ye Avrupa üzerinden gelen soyut sanatın en büyük katkısı Türk plastik sanatlarına estetik kaygıyı ve malzeme çeşitliliğini getirmesidir.

1950-1960 döneminde soyut ve figüratif olmak üzere iki anlayışta yapıtlar üretilmiştir. Dönem yapıtlarında plastik değerler ön planda tutulmuştur. Figüratif çalışmaların birçoğu aynı nitelikte devam ederken, bir kısmı da soyuta geçişte yapılan figür soyutlamalarıdır. Soyut çalışmalar ise biçim arayışlarının ürünleridir. Bu çalışmalarda konu seçimi biçimden sonra ikinci plandadır. Soyut çalışmaların çoğu geometrik-soyut anlayışla yapılmıştır. Bu heykellerin en önemli özelliği boş ve dolu geometrik biçimlerin kendi içlerinde ve birbirleriyle olan dengesinin ön planda olmasıdır.

Dönem içerisinde soyut ya da figüratif olsun hemen her tür malzeme kullanılmıştır. Malzeme seçiminde, malzemenin heykellerdeki konstrüksiyonu doğrudan göstermesinin yanında teknik olarak kullanımı kolay ve dayanıklı olması etkilidir. Kullanılan malzemeler arasında demir, bakır, alüminyum, ahşap, sac, su boruları, taş, alçı, bronz ve pişmiş toprak gibi farklı malzemeler bulunmaktadır. Bu malzemeler genellikle soyut veya geometrik-soyut heykel yapımında kullanılmıştır. Dönem içinde ağırlıklı olarak bu özellikleri taşıyan metal ve ahşap malzeme tercih edilmiştir.

1950-1960 yılları arasında anıt çalışmaları ve Devlet Resim Heykel Sergileri 1950 öncesiyle aynı yoğunluk ve biçimde devam etmektedir. Bu dönem sergileme etkinliklerinde büyük bir artış olur ve özel kurumların desteği ve galerilerin sayısı artar. Böylece sanatçılar, hiç bir kuruma bağlı olmadan ve belirli hiç bir anlayışa bağlı kalmaksızın yaptıkları heykellerini sergileme imkânı bulmuşlardır.

1950-1960 yılları arası Türk sanatının moderne geçiş dönemidir. Sanatçılar, devlete ve devlet eliyle sanatı yöneten akademiye bağımlı olmadan kendi çabalarıyla bir modernleşme sürecini başlatmış ve bu yönde çalışmalar yaparak yeni bir sanat ortamı yaratmışlardır. Sanatçılar, izledikleri yolda oluşturdukları özgün yapıtlarıyla hem yurtdışında hem yurtiçinde başarılı olarak Türk sanatında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Adal, Hasan Şükrü. (1936). *Şehir ve köyün ulusal kültürün korunmasında ve yenilik hareketlerindeki rolü*. Yeni Türk Mecmuası. 37 (4), 18.

Anonim.

Sanat Haberleri. (1 Aralık (1956). Sanat Dünyası Dergisi, 2.

Halkevleri örgüt, yönetim ve çalışma öğreteneği. (1935). Yeni Türk Mecmuası. 36 (3), 2267-2280.

Tenkitçiler Kongresi. (12 Eylül 1954). Vatan Gazetesi, 2.

Başkan, Seyfi. (2002). *Türkler: Cumhuriyet Döneminde Sanat.* Ankara.

Çoker, Adnan. (1982). *Soyut Heykel.* Boyut dergisi, (8), 4-6.

Erdemci, Fulya. (2007). *Modern ve Ötesi 1950-2000: Büyüyü Bozmak, Yeniden-Yön Vermek.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Germaner, Semra. (2007). *Modern ve Ötesi: 1950-2000: Türk Sanatının Modernleşme Süreci 1950-1990.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gezer, Hüseyin. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Giray, Kıymet. (1997). *Abdülaziz Heykeli'nden 1950'lere Uzanan Çizgide Türk Heykel Sanatının Gelişimi.* Türkiye'de Sanat dergisi, 29, 31-36.

Kaptan, Arif. (6 Haziran 1954). *Geziye Çıkan Devlet Sergisi.* Vatan Gazetesi, 2.

Osma, Kıvanç. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2003.

Renda, Günsel. (2002) *Türkler: Osmanlılarda Heykel.* Ankara.

Yasa Yaman, Zeynep. (1998). *1950'li yılların Sanatsal Ortamı ve Temsil Sorunu.* Toplum Bilim Dergisi, 79, 97-134.

Yeşilkaya, Neşe G. (2002). *Anıt Heykeller ve Kentsel Mekân.* Sanat Dünyamız, 82, 148-153.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (1973). *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin Elli yılı.* Ankara.

Bara, Ali Hadi. Eser fotoğrafları için bkz. www.sanalmuze.org.

Sac Heykel. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=401&bh=500&orjimage=/images/zahb52.jpg>>

Değişebilir Heykel. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=321&bh=500&orjimage=/images/zahb48.jpg>>

Çok Renkli Duvar Heykeli. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=233&bh=500&orjimage=/images/zahb56.jpg>>

Çocuğunu Emziren Ana. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=287&bh=500&orjimage=/images/zahb41.jpg>>

Dans. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=345&bh=500&orjimage=/images/zahb42.jpg>>

Boğa. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=375&bh=500&orjimage=/images/zahb45.jpg>>

Çalık, Şadi. Eser fotoğrafları için bkz. www.sanalmuze.org.

Kuşlar (Demir III). 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=347&bh=500&orjimage=/images/zsca22.jpg>>

Kuşlar (Demir IV). 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=430&bh=500&orjimage=/images/zsca23.jpg>>

Minimumizm. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/contentt.php?bw=346&bh=500&isim=/images/zsca24.jpg&neremi=SW&h=500&w=346>>

Adalet Sembolü. 28 Ocak 2009

<<http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=368&bh=500&orjimage=/images/zsca27.jpg>>

Mimar Sinan Üniversitesi (1996). *İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İstanbul Bilgi Üniversitesi. (2007). *Modern ve Ötesi: 1950–2000*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.